

12009

Västmanland

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK

UPPSALA

Landsmålsarkivet

Kumla sn

Larsson, Axel. 1938.

ULM4:s frigel. M. 132. Bär och frukter
i huskillet.

27. H. 4c

12009

M. 132: Bär, och Fruktar i Hushället!

Besvarad / För Kumla socken, Över-Tjurbo Lärad
Nästmanland!

Efter följande sagesmän:

Oxel Larsson, född 1877.

Flärsve = Fredrik Johansson, född 1850, i Flärsved, Kumla, Död, derstädes 1935.

En Sda Hedlund, född Hilberg, 1874, i Bäckelby, Kumla sock. Död, derst. 1937.

Carl Alf. Johansson, född i Ransta byn Kumla 1861, Adr: Ransta by, Labacken.

Kovild Johansson, född i Uad, Kumla 1858, Adr: Fällbacken, Labacken.

Jan-Olov Olsson, född 1810, i Ol-Örs, Ransta byn, Kumla. Död, i sept., 1899.

Skrädd. Lars Lundin, född i Uad, Kumla 1844. Död i Fästgarbo, Färna sock. 1908.

Gubben Eriksson, Uads åsen, född 1827, i Uad, Kumla. Död, hos dotter ärmig 1912.

Alf. Hedberg, född i Österby, Kumla, 1866, Adr: Lärbäckesbo, Ransta.

Florslag. C. Swanberg, född på Ransta byns ås Kumla, 1864. Adr: Ransta ås, Labacken.

Sofi Hedlund, född på Uads åsen, Kumla, 1871, Adress: Uads ås, Labacken.

De vilda bär, som man mest, ä bäst, tog rea på, "hemma i Humla", var lingännen. Men man pläcka blåbär också, så det famndes Törpare, ä fattig folk, som pläcka blåbär, ä ät blåbär, ä mjölk, "så länge, dä famndes, ett bär". Men en del gamla, "hadde för sig" (trodde) att man, "jeck mask, ä blåbär". Samma va falle, mä humbär, som man inte tyckte, va nä te ta rea på, va lagam ät ungarna te stappa i numn. En annan bärsort, som man pläcka, va snäl på (män om), var smulltränen som man pläcka, ä ät smullträ ä mjölk, "vilket ansägs vara kalas, ty det famndes ju inte smullträ, i överflö, men år 1867 fen solen, var dä hela sommarn", sade Johansson i Ransta, ä vi ungar, jeck på äsen, ä pläcka smullträ, tyckte om vädre. ja, dä va på Skaläsen, Ransta lymns is, der det för i tin, famndes gätt om dessa bär, men som nu är slut der, sen äsen va ort plantera, mä utlämska gränar (läckträ). Men en bärsort, som va ontyckt, ä "man järna vill ät," var hallin, av vilka bär, det inte precis, värte för mycke, men som famndes, i bä äppsocknen, ä nersocknen skapli nog. Hjortträ, förekom dock, ganska sparsamt, bland annat, på en del mässar, på Humla he, ätter Hjörkväj, och på en mässe mellan Lead och Ballrunns skoggen, ä vanför en ega, tillhörande Leads lymn, kallad Jvärn. Och, enligt uppgift, famndes det, även hjortträ (jortträ) på Roßbo mässen, vilken läg mellan denna gård, och törpet Ryftartorp, i Rämpertun socken.

En bärsort, som även Hilman talar om, i sin beskrivning, var vad han kalla nypian (nypian), men som man nästan, "va rädd för, dä väste löss i däm", fröna inuti, likena sbara löss. jag minns, från min barndom, att däm, "jeck sitta mä pe, på buskarna".

En sådan delikatess, som nypiansäppa, hörde jag inte talas om, som barn.

2) Man jeck åt bärskoggen, te lingänskoggen, ell. blåbärs skoggen, ell. "jeck, te ett hallänfall, ä pläcka hallän". Man "jeck i bärskoggen", ell. "va i falli, ä pläcka hallän". Sen skoggen värt uthuggen, vart ett fall, der dä väste bär, framför allt hallän, som till ex. Ualträms hallänfalle, mellan gamla, ä nya väjin, mitt för Fjällloggen. År 1882, "högg däm ut, skoggen der på åsen", ä sen käm hallänen, som vart om dä tätaste snär, mä hallänbuskar. "Men hallänen hadde sin fi", men sen, vart däm slut, "räckte ett tiotal år, så nu (1938) har inte funndas ett bär (hallän) i Ualträms fälle", på många, härrans år. Bärställen, der det funndes, gått om, lingän, ä blåbär, vä på Uälslöy skoggen, Bø skoggen (Boda), ä på Engars- (Engarn)-skoggen, alla i äppelsäcken, men i nersäcken, hadde man smått ätter bärställen, så derifrån jeck man dra i väg, "je sej i väg", te Hallsta skoggen i Rämferuni säcken, ä "försöka raska ät sej", mä bärkartar". På Uäl, ä Ualträms skoggen, funndes barra, små plättar te bärställen, som till ex. äranför Fallbacken, ä J Söderhums Ullas hage. Men i Godäsmissen, på Hallsta

Galjgriman, fanndes, fina lingan, på Tuvärna, s. k. Tuvlingan stora, som
 en lillfingersknäpp. Man pläcka lingan, ä andra bär, el. oer ät sej, om
 man "hadde brättäm". Man samlar in enbär, "Te brugga, enbärsdoctiffia är".
 "Uron Halle", (Gunnstätt) jord sej, en bärpläckerings-mafjin, sade Gunn-
stätt's Lovisa, gammal säddat-(knekt) gjärring, fr. Gunnsta. Men däm
 (linginen) härpa över, läan för in, han feck dem inte, att stanna, i lädan på
sin apparat. Det var är 1890, el. lite tidigare, Halle Gunnstätt försökte,
 ä jeck bet (misslyckades), ä när mafjin kom inte i gång, på många här-
ans är, man pläcka må närarna (hamppläcka) kär man, i senare tän,
fram på 1890 tal, börja lite smätt, ä ta oer på lite mygan, så hadde man en tjapp
är använde konjekan, att dra ät sej, kvistarna må, ä hälla fast däm, medan
 man pläcka ät sej, bärkartorna. Ock likadant, jeck man te väga, må enbär.
 2/ Alla vilda bär (skogsbär), hadde man full rätt, att pläcka, var däm växte, i
skoggen, el. i en hemhage, närmare er gäl, men in på gärstämten hadde man
ingen rätt att gå, om där sa fanndes vilda bär. Den som först käme te ett
bärställe, så pläcka han bärt, "var ett enda bär", om han vilde, behöfde inte "dela må
sej", en kart, om han inte vilde. Ock backstuvittorn, hadde samma rätt, som
böndren, att raki ät sej, d. v. s. pläcka, bär på byms allmänning.

"För i sin där", och ända in på 90-talet (1890) var mycket trötta, i väsende, mylltje
bråk än bärställen, i bärpläckaning, som till ex. i Bränsta hagen, som till-
hörde kommunister'n, i Rämfertuna, i lag ända upp, mot Törstigen. Der
fannades tingen i översflö, i fätk från Stumme! sacken, för ofta dit i plä-
cka, varför prästen (kommunister) kom, i va avettu värre ibland. Men,
han kunde assint äte gå, d. v. s. alls ingenting göra, för att hindra bärpläckaning.

4) "För i tin", och ända in på 1890, var det vanligt att man fördes it, fätk från
gårdarna i hela bygn upp te skoggen, te nå bra bärställen, och det längst in i
grannsacknarna, barra man feck tag i bär, och det jälde huvudsakligt
tingen, som va bästa bären, i som lona sej bäst att pläcka. Hallsta skoggen, i
Rämfertuni sacken, (Romfartuna) har i alla värdliga fider, ansetts vara, ett
är de bästa bärställen, och även angränsande Fösta i Bränsta, skoggar
har allti ware bärrika. Minst ett par söndagar, i slute på september, sades
vara bärröndör, dä man äkte iväg, te skoggs, i pläcka tingen, på sömdän.
En min sages man, farte en "hur dä va, i mitten på 1880-tale, dä va som en värr-
sta marken (marknad), ve Fösta hage i Rämfertuna, (Romfartuna), vär dä
kom fätk, från lä Stumle, i Tjula, sacknar, i jorde hallt, ve Tjällan i Fösta
hagen. Däm kim ikanis i hövangnar, s. k. skakvangnar, som va utan

jädrar. "Lä borg man ifrån hestanen", ä brant damm ve vagnarna, lä för däm
like äta, ä sä iväg ut i skoggen, ä borj på ä pläcka". Dä va riktigt rolt te
fä följ mä, ä pläck bör, dä va unga, ä gamle, jämbär, ä pjekar, jifta, ä fäst fätk.
gubbar, ä tjerringar, om vartarna, rolt ä fä känna ut, ä träffas. Lä fort man
hä stöka umman, mä dä mästa hemma, gå man sej iväg te skoggen på söndä
jönmiddä, ä sä pläcka man te första synning, vagnä man bestä för (spän-
de för) ä gå sej iväg hemäter. Men mitt på dän, va ett fäktande ätter bör, för
man tjännas (tavla) om att fä mästa bären, ä fä käpparna fulla. Ännu si sunt
som i slute på 1890, och borjan av 1900, ansägs det höra te ett kar-daggvärke.
te gå te skoggen ä pläck bör, dä va inte alls senant, tvärtom, sä jeck drängen
ä pigan kägge, järna te skoggen, endä på hösten, dä jeck däm, vare för sej fälva.
ville man, hä nä te leva äv, kela guss länga vintern, sä va dä ingen arm rä,
än te klä iväg te skoggen, ä krafsa ät sej, lite tingen, skava i backarna.
För tjerringar från va (vad) ä ransta byarna jeck ut i otta, sä däm nästan
va i skoggen, ve börställe, när dä vart dager, hadde massäck mä, ä kän te-
baks i synningen, mä stora körjar, klörja, över axelin, d.v.s. en körj fram,
ä en bak, hop bundna, över ena axelin. På dä vise stöp däm hem, fler
hundra kannor tingen ur Hallsta, ä Uibo, Bränsta, mä fler skoggar i

Rånfertma socken. En av de flitigaste (värrosta) bärpläckerkar, i nersöcken,
 var en dotter Te gubben Ericsson på Wasåsen, vilken jeck i över itta dar, pläcka
 rensa, ä koka in Te vintern. Thernes sällskapp, va skämmar: Stava, från Va.
 "Långt telaks i tin", var det nog vanligt, att förpare lemna tingin, ä smulltrios,
 Te härogår'n ä jeck sä, ell. billigare arrende, i ersättning, fj ämmen i min ungdom
 gälde som regel, att förpare, lemna Te härogår's, om därn hadde mer ändärn be-
 hövde, äv tingin ä andra bär, ungarna pläcka smulltrios, ä sällde. Men nära
 tingin ell. andra bär, Te sälja, ät annä häll, hadde man inte, utan vaot (blev)
 dä lite mylltje ett är, så sparde man Te ett annä är, när det kunde, vaot smitt
 (lite) äm därn. Ä i deliga bär är, fjörte man, på förje i daln äv Enäkers-förpare.
 6/ När därn äkte iväg, Te skoggen, ä pläcka tingin, en sönda, klädde, man seje
 lite halfsnugg, tag på seje, drinktänen, d. v. s. lite bättre än Te vaordass, men
 inte dä bästa, man hadde, utan ett par skapliga böxär, ä en skapli räck,
 alltså inte va man hadde Te vaordass. Äi skulle man ha lite skapli på
 föttrö'n när man sprang i tjörren, ä kunde bli vä't. Dä hette, att man
 skulle klä seje, när man skulle ut, i lag mä folk, klä seje, så man slapp att
 fömmas för, Te hän (hava honom) mä i lage. "Ja på dä, lite skapli, så du
 ser ut, som folk, om du ska få varra i sällskapp mä mej, sä pigan, ät drängen.

Va då en fin sönda, vackert vär, när man va, i pläcka lingän, tog bä karor, i kvinn-
 folk, på sej slättorklänen, den blivandiga räsken, böxor, i väst, i imman stövlar vart
 allmänt i bruk, hadde man, svensk skotjägar, i linda benen te sydd, mot ryggen.
 I karorna, hadde allti hatt, på huvu. Jäntarna hadde för i kin, jusa satängtyolar
 (satin) jusblå, ell. lite i lila, i oftas en blå i vitrandi tröja, ett fint hallskäde, säm-
 lig över axlarna runnt, pring halloen, i mä snidbar (ändar), fästa över varann på
 bröstet, i så en huvuduk, ell. fallett (vit) på huvu, knyten under halloen. Fjocka, hem-
 stiska strumpar, färja mässbruna, i oftas näverskar, som va varmare te gå mä,
 i fjär, i moras. Under övertjalar hadde jäntan allti, vit underfjal, en bärsönda,
 i strumparna räckte äpp på läre, över knä, för ryggen va svår nit på den.

De äldre, jifta gummiar, klädd sej lite mörkare, inte så just som de unga, i allti fallett
 lite prandragen, över ögänen, te solhylla (mot salen). Var då varmt, i solgass-
 utt, hände ofta att bä karor, i kvinnfolk, jock tjippskodda, d. v. s. barfata i skonnen
 i drag strumpskafft på benen, man jock i tjippa, skonnen satt inte så stadit på.
 Massäck, jock man läv, i ta mä, te lite midda, i då va limp, sivar (skurna) här brö,
 kapp mä smör i, hemjord ost, lite saltt bjött, i så en stor kapporflaska, full
 mä hembröggst drottija. När kaffe börja bli brukli, så tog man kaffeannan
 mä te skaggen, i koka kaffe, ve en sten, man pläcka barra, lite pimmar, te ellvärke.

7/ Kän s. k. bärkänt såg jag allri som barn, ty man hadde sina stora ä små kärjar, (kärj), en sorts kärjar mä läck, kupit, läck kärjar sa man, vilka man använde, i bärskaggen, som bärkärjar, som man "bar hem, bären i". Så hadde man fäppar, (spän-fäppar) s. k. spinads arbete, ell. spil fäppar, sade man som var "jorda äv spil", spänsta väcke. "Ä bären, i säck", ville man inte jorra, keni stunda, ty bären vart kläm-
da, så bärsaften rann ut. Kär man "äkte te skoggen", så tog man mä sej alla möjliga fjäl, ä pyttisar, te ta i, t. o. m. tunnar ä tinär, mä läck på, vilka var laggtjäl, ja t. o. m. träg, tog man mä på vangen (vagnen), ä fönde ur, bären i. En läck kärj, var mä stort hamtag, vätt över kärjen, fastsätt på bägge sidor, men bär fäppans, kalla man oftast grepe, som man grep om, mä ena näven, ä bar mä sej, fäppan. Di kom s. k. fäppgubbar, som hade, en hel bärla fäppar, på ryggen, som däm, "knoga, ä bar på", jeck ä sålde, men även laggtjälts-dalkaren, (Dalgubbar) hadde kärjar ä fäppar, mä sej på lassen. Däm kom alltid i slutet på februari måne, ätter sala vintermarken. Mä sarts mafiner, kom allri te användning, ty man rev mä sej blän, ä kvistar, ä förstörde lingänrise, sa de gamlesta. Man hadde en bär fäppa, om 4-5 lib. rymd i näven, ä när man kom te en lingän-tuva, sätt man ner fäppan, på backen (marken), höll i rise, mä vänster, ä gläcka försigtigt mä höger hand, ä kasta bären i fäppan, varefter man flytta te nästa

- tingen Tuva. Och samma bär-fäppa hadde man, "är på är", så länge hon höll ihop.
Tuvlingen, som växte på Tuvar, va ju bäst, men såglingen, som va magna
 samtidigt må rågen, va ju mindre, der de växte i backarna, ä vaot mera förä.
- 9/ Långt bort ä pläcka här, bygde man sej inte om, att je sej iväg, man jeck på mir-
rån i Ti, pläcka kärjarna fulla, ä så hem ijäm, samma dä, ä när man ätete
 så ville man "hem te kväll'n". Men långt bebaks i tin, när väjn var särvre te
gå, va mer aväga, kunde det ju hända att man jeck den ena dan, ä läg över
 (en natt), hos nån bekant, ä jeck hem andra dan ijäm, vaot tröttsamt att gå, fram
 ä bebaks på samma dag. "För i sin dar", va vägarna mera säkra, för stigmän.
- 10/ Äffra man nä för ga (bra) bär förd, så lä man, en slant, i fattibössan, by sådana fundes
 utanför på Ämula, ä Rimpertuni tjörkar, och det hände att man äffra, när man
 hitta på te få två nån gång, ä jeck duktitt må bär, så man vaot skorbeläten.
 Jeck man bär, så man fjände sej beläten, så äffra man järna, om inte gå annä
vis, så ga man prost må, en viss del av bären, i tiände, fast man inte vä
tvungen, dä va inte nå tvångsmål. Men om man hitta på ett bra bärställe, så
spjätta man, "By pro, här ä mitt bärställe", ä så fynda man sej, ä pläcka på fort,
 innan nån annan kom ä tag bäst, de bästa bären. Det hände ibland att
bärpläckare, stälde sina kärjar, på backen (marken), ä däm bestalt kän bäst.

Man sa att skaggsrä, va framme, ä skäja mä bärpläckare, ell. att Tröllen tog däm
(kärjarna), däm vart kärjtajna. För att få ha sina kärjar mä prä, så satte man
äpp däm, på en sten, tog äv sej räcken, ell. en fjol ä la äppe på kärjen, ell. la
lite skil på, sin feck kärjen, vara mä prä. Men dä kunde hända att skaggsrä
(skaggsprun) opetklas mä bärpläckare, ä ville ha sina bärställin, mä prä, för sej
sälvä, ä hitta på allt möjli, för te taka bört däm. Gumstatts=Lovisa, "säg en
gullsabel, hänga i ett trä," när hon va ute, ätter karstigen, ä pläcka lingän."
Gumman vart förskräckt, ä jeck hem, den gången, ä en annan gång, säg
hon en stor järnfjista, ummanstald, i ett husknär. Den gången jeck jeck hon
ocksä hem, skulle gå hem ätter skil, ä säkra fjistan mä, män hitta inte på na
(på henne) nä mer, han försvann bakalt, för gumman. På platser, der man
säg sämt der, lig nä jol, gass (skatter) nergrävna, ä däm, va Tröllen rädda
äm, att näm kunde få bört däm. Ve Lillbärje (Silverberget) var gammal
silverfyndighet, och der fanddes blåbärsställä, ä dit jeck många ä pläcka bär.
Men Lillbärsprun, va rädd om sitt silver, sa gubben Ericsson, ä försökte taka
bört bärpläckare, mä sina käster. En gång va tre kvinnfolk, från Rausta
byn, ute ä pläcka blåbär, der, ä mötte Lillbärsprun, som va gammal modit skädd
käm gåendes, ä fråga ätter väjan, te Limsta, ä "rakt förskräkte kvinnfolken."

"Långt tebak i tin", hände dä att kvinnfolk, som jek ensamma, i pläcka bär, vart bärtrajna, av tröllen, vart innarra i bärj, ä en del, käm altri terätta, "man" säg inte, varken gärr, ell. spärr, av därr". Men nä kvinnfolk, käm terätta te sist, "men" vä känstiga länge ätter". Men lika ofta hände dä att nuga jämbär, vart vältrajna, på skoggen, under bärpläckning, ä hur dä jek te, vieste därr knapp inte fälva, förr än dä vä joort, dä käm en yrsel, över därr, "skoggs-luffen" sörde därr".

- 12/ De gamlesta ansäg det ej som sabbatsbrätt att ta rea på guss gärr, och i gamla väst-
manna lagen talas blott om förhå, "mot" tmngt arbete, på söndag, ell. hätjda, ä dil
räkna man inte, "ett" fä ut ä äka, man slapp gä, ä samla in gussläm, man
kunde dä inte bli trött, på dä arbete. När täveri hörja på 60 (1860) dä först-
äm, vart allting synd, t.o. m. att pläcka nära bärkartar, ta rea på guss gärr
är, som växte nutt för, näst in på knutarna, barra man iddes lucks ryggen.
vanligt fälk ansäg det, som värre synd, att lita gussläm, "stä" ä bli förstört".

13/ Vid socknens hage härögälar västfarna i Ransta Lätheri samt prästgården, var gamla trägälar, med pärinträ, plomman, i lite tjörstär, men äpplen var mera ont om. Pärin fanndes mäst, "och dessa trägälar" var gamla, i min barndom, säga de gamla sages männen. Mindre nins att Uallroun fanndes gamla pärinträ, i ett äppelträ, på 1880-tale, i dessa trän, va väl hundra år dä. Ve Kärsve Ratbo, i Bäckely, fanndes dä gamla, i nya trägård, och den gamla härstamma nog fram slute på 16-dl. borjan på 1700 tale, mä sina gamla fyhöga pärinträ, i gamla knotiga äppelträ (äppelträ). Pärinträ, hadde vist knektarna mä sej hem, från det s. k. Pommeriska krige, i slute på 1700-tale, närmare be-
stamt mellan 1757-62, ty ve mest varenda knektrika skog på 1880 Tale ett skott, högt, rogammalt pärinträ. Ve gamla Uallmans, i Uästerbergs törpe Uästerby, skog pärinträ, "dubbelt så höga som stuggan". Men odling av korsbär i vinbär tog nog ingen fort för än fram på 1800 tale, men i härögärs trägälar borja man alla korsbär, i svarta vinbär, långt före, andra ställen. Gamla korsbär buskar fanndes ganska gätt om, s. o. m. "föruvillade, ute i backarna", så dä va dä "ute nys på orten". Ve en del gälar, i säcken fanndes, gammal tjörstär skog, av bra stor omfattning, som till ex. i Uallroun fans i min barndom en hel skog, om minst 40-50 stora rogamla, samt små korsbär strän, och detta var fallet

ve en hel del gälar, i lä äppelsäcken, ä nersäcken, men av plomman fans
 det mera sparsamt. Vad beträffar odling av Trägärs hallan, så tillhör nog detta
 helt nutiden, ty "förr i sin dar" nöjde man sig mä, de läckra skogshällänen.
 Skogshällänen, va sötest, ä bäst, va "mångdubbelt i värde" mot Trägärs hallan.

15/ För att "sydda bär ä träm", mot fjäglarna sätte man äpp, fjägel, skoäm, ä, dels
 inne bland Trämen, ä dels i Trägärs, ä detta jordes av en längre, ä en kiartare stö
 som spikas på Trämen på den längre, ä så trädde man en gammal, träsu räck,
 på kärse, så dä sig ut, som en liten kar: "stog ä sträkte ut, bägge armarna".
 Lä hängde man, en gammal hatt, på mittstörn, ä gubben va fjärdi. Linda man
 sin pappersrensär, på ändan, på armarna, vilka rensär, sätt ä bläste ä flaxa,
 så hadde man en rikti fjägel, skoäm. Hårsve-Tredrik, i Hårsved, Humla, hitta
 engång, på 1870-tale en arderot, (av arder dl. al) vilken va växt, så den likna näst-
 an en hök, ä den sätte han äpp, på en stö, i kanten, på gamla Trägärs.

Små fjäglarna, va, som bekant, "rädda för höken", ä jek assint (alls inte) så nära.
 Dä, ä dä, när fjägelrackaren, "vart för näsvisa", jek man ut, "mä bössan",
 ä stöt, ett löst skätt, rätt i jennim, kranan på ett träd der fjägel svärmen
 ha sätte sej, så dä: lukta kout, fler dar ätter. Sen lig där där, ett tag.
 Ett gammalt knep, att skoäma fjäglar, va också, att sätt äpp, en värleka.

När en vår leka, snurra, ä jeck, så fort dä bläste lite, vart fjägelrackaren, skrämda, ä ga sej iväg, ä man kunde t.o.m. sätt äpp trä, vår lekar, "vårre slanna dä".

16/ När man skulle ta rätt på, fjörbar ä plommian, om man hadde, det senare, så bäcka man ner, de grenar, som lät bäcka sej, ä så kunde man ofta stä, kapprak, på en bänk, ell. ett säte, ä pläcka mä en näve ä höll i gren, mä den andra. Högre äpp sittande körsbär, ell. plommian, reste man äpp, en stegge, ä "klöv äpp i trä". dä slog man i klykkan (grenklykkan) ä sträckte sej, ä pläcka ner, mä en näve, ä höll i sej, mä den andra. Bäst passa detta, för en ung jänta, ell. pojke, som va lättare, så inte när gren braka äv, när dänn blev ut, på den. Jäntar, tyckte mycklje om, att hänga, ä dingla, i tränn.

När man skulle ta ner äpplen ell. päron, jeck man vanligtvis ätter en bässhake (bätskake) ell. (brannihake) brandhake, som det fannes, minst två i var gäl. En sådan var försedd med 6-7 almars långt skaff, ä räckte alltså högt äpp i trä. Så tog man om en gren högt äpp, ä ruska hela trä, ell. så mycke som jeck, så päronen kom ner, rasans, ä slog i bak, "dänn käm nerdimpans", sade man. Ett äppelträ jeck väl näge amma att få ner kärnarna ur, dä va inte så högt, men värre va dä mä gamla päron.

Trän, som "hä gått på höjden", "höga som hus", ä när man inte nådde, äpp i träpp, tog man en stegge ä klöv iväg, ä sköl (föt) äpp brannihaken, ä ruska toppen.

- Små från, tog man rätt om, frå ä "ruska duktiga bagen", så kunde en hel del pärän ell. äpple "dimpa ner", på backen". "En del, vä duktiga, te klättra, i jeck äpp i bräven"
- 17/ När gång hände det, att den som hadde bra, mäs fjörstär, i pärän bjö hem nära bekanta te få smaka prakten, men så stor samling vart dä inte, man hadde ju inte, "just nä te för mä", men lite kunde man ju allti", "dela mä sej".
- 18/ När man, satt ä ränsa lingän, så tog man ett säfflick (locket på en säffa) vilket läck, var tre arnar långt, ä ungefär en arn brett, ä detta lä man äpp, på ett par storsoggar (stolar), så att ena ändan på läck, låg ungefär ett kvarter högre, än den andra. Så bredde man ut ett lak, ell. vapa, på läck, ä lä lakane så att det häng de ner ät bägge siar, om läck, och dessa nedhängande, kravla man äpp (rulla ihop) ä lä te hög kant, efter läckes siar, för att inte lingänen, skulle ralla ner, på sides". Så tömde man på en bra sluck (sats) mä lingän på läckes hösta ände, ä den som ränsa, satt sej, på en stol, för ändan (den lägre) ä ränsa no, blan ä skräp, vart ätter, lingänen kän rallans (rullande). Om man så ville, kunde man, te ner lite iv lakans kanten, ätter bägge siar, ä så kunde det sitta, en på var sida ä ränsa, på nedersta (lägsta) ändan, så dä satt (sutta) dä ett koimfalk, nutt för ändan på läck, ä ett på var siar. Kom jag en kväll, i slutet på septemb. månad, in te gubben Eriksson på Uas (Uads) isen, satt bä han, dater, ä dater dater,

i rånisa lingjan. Ty till den stuggan, bars dä hem hundratals kannar lingjan, var höst, så nog hadde man jörä att rånisa, och detta var fallet, lite i var gäl att man försig sej, "mä lingjan för hela äre", ä lite till, för att allri bli utan (gä i sko). Om lingjanen va bra förra, kunde man rånisa dem, på kastmafjin, men detta var sällan fallet, ty tvålingjanen, va nästan övermagna, kanje också prästbitna.

- 19) Hallän va snart rånisa, för dem tog man inte andra, på buskarna, än de finaste ä man akta sej, ä inte få mä, nä skräp, man pläcka ju dem, "herra ett i Fage". De tjörbär, som man kaka in, mä i sylt, så tog man ut kärnan (tjäern) (tjärna ut), så man inte skulle få, tjärnan i halsen, när man ät. Törbär, som man kaka, snippa man äv i bägge ändar, kläpp liät präte, mä en sax. Litte ä snippa krusbär, kunde t.o.m. vara karjörä, en kväll, ifall dä var t brittäm äv, ä däli' kvinnfolkstjälp, i gärn. Snippa mä fingren, jek nycke smiare (sakta). En del äv, va nycke mask, på hallänen, men dä syndes ju, när man börja pläcka, ä söna buskar, löydd man sej assint (alls inte) om. Men en ä annan bärpis, en sorts krogjör, kunde nog, bli mä, i hallänen, ä man kunde väl, få dem i sej, vilket tjändes, genom en bitter smak, "Tyg vale ja feck mä en bärpis". Sma smullträn, va lite smaksamma att rånisa, ä jör i ärnung, män dem va ju gaa, ä sötest, äv alla hären, både backsmullträn, ä dik's smullträn.

- 20/ Lingän, kaka man allti, te mas, (lingänmas) men smullbrän, ät man, som
 därn va, i mjölk, vilket också mycket, vart fallet med hallän, varav man
 ät en del i mjölk, ä en del, safta man är, Hallänsaften, var den bästa saft man
 feck. Fråga om blåbär, låg det nog en sanning, i, vad man sa om bäckströskittare,
 ä skogsförpäre, levde hela aftersämmarn, på blåbär ä mjölk, ty ett dåligt bär,
 betydde för dem stora umbäranden, ty i brist på bär, feck man ta te annan
 mat (annat äta) som man, skulle spart, te vintern, men i brist på bär, va man
fruga (Frugan), att ta nå annat. Äströms, i Simstörpe, ät barra blåbär, ä mjölk,
 på sämmarna, hette det, och ju mera blåbär, ju mera äta feck man, så den
 nuvarande seden, att törka blåbären, existera inte, för i sin där.
Inkakata lingän ä mjölk, ät fattit fätk, på vintern, skummjölk, ä lingän.
 22/ Öantliga sättet mä lingän, var ett kaka in, den sura, utan sötmedel, man
kaka bärmäs, (lingänmas), ä söta det, vartätter man bog in, ä ät. så när
 man tala om bärmäs, så vart dä frågan om lingänmas. Hallän, ä blå-
bär, kaka man syllt, ä söta den genast, så hallänssyllt, ansägs som en
rikti läckerhet, liksom även blåbär, om man feck så mycke att dä vart onä
te sylfta. jorträn, va dä smitt om, men det kunde bli, lite te sylfta, endel är.

- 23) "Gamla Fins reskapp", var sylltjittel'n, av mässing, mässingstjittel, må grepe, (handtag rätt över), som man hängde över ell'n. Men i håra gålar, så förslag inte småsmulår, när man kaka bärmos, utan man flek kaka, i pannumör, i bryggkuse, ell. i en stor förtent, käppartjittel. Man kaka in minst hundra kamår lingån, å mer te, tz lingånen, kaka kop sej, å vaot lite bärmos, å nycke råa lingån. I en stor gål, skulle ju en tie-fält person er, "hä lingån te äta", ett helt år. Att röra om i sylltjittel'n, hadde man, en stor slev, men i pannumör, ell. käppartjittel'n rörde man om i lingånen må en stor kräckla, ell. ett s.k. ror (roder). Kreckla (grät-kreckla). Men jag, säg också, till ex i Fock-jans, i Ransta, att man rörde om i bryggkusepannumör, må en stor tröspade, å två gålar, kaka bärmos, i samma pannur.
- 24) Lingån kaka man in, då mesta svot (surlingån), som man söta, före amvån-dning, men en liten del, kaka man in sött, sirapslingån, må äpple: ell. pärån-litar i, "pärån sylt te jul", såde man. När man kaka svot lingånmos, skulle lingånen kaka i vatten, "kaka å pultra", minst en timme, å lite te, ända tess (fills) att lingånen, fönk te vatten, på pannumör, å mosa sänder sej, "då fleck mose", stå å kall'na, varefter man höste (öste) äpp mose i en trästån (stån) ell. fin, av luggkär, å så ställdes mos-stån, ell. fin ut i matbon.

visa mose, tecken te, att villa (vilja) jäsa fram på vintern, vart ingen
ann rä, än att ta inn, ä kak' äme (om det), je mose ett äppkak, d.v. s. bara
 kaka det, tills att massan är mas, kom i kakning, börja puttra.

När man kaka lingansylt mä päränbitar i, skulle päränbitarna, först för-
 sällas d.v. s. kaka i lite vatten, tills att de njukna, ä vart halvkakta,
 varefter de lades i en, förut färdikakt sockerlag, ä så lagom kvantitet
lingan, vilket feck kaka, tills att linganen, vart söndermosa, ä vart väl
hopkaka mä lagen, ä man kände att, bä pärän, ä lingan va jenämka
fa. När denna sylt, fått stå, ä kallna, fände man äpp den, i en sten
kruka, vilken dock ej, feck vara allt för stor, utan hellre dä, två styck.
 lite mindre krukor, ä så baut man, papper över, för att få lite lufttätt.
 "Riktigt lufttätt", kunde man ju inte göra med gamla Tins enkla hjälpmedel, man
 "jorde så gott, man kunde.". Det är, enligt uppgift, av en gammal gumma, ungefär
 för 80 år sedan, man börja salukälla sirap i ba (handelsba), men dess förinnan
 (före den kin) skaffa man huru sirap, när man va på forväjin, te Stäckhälm
 ell. västerås. "Li söta man mä vörten, ä sylta inte mer, än man kunde söta.

25/ Syltten, ä mose, sätt man ut i bön, ä der va dä kallt, men börja mose, ell.
 syltten jäsa, ell. muggla, så tag man in det, skrapa är muggla, ä kaka om

- alltehop, ä bar ute (ut det) i bon jämn. Alla vintrar va ju inte lika jämna, d.v.s. jämn bestående fjyla, utan ve ämslag i väre, (fövärt) så inverka det på gusstani.
- 26/ Fastifjälk, som inte hadde så stora partin. (mängder) hadde ett par lyttar bärmas, ute i bon, (lytta = laggad) till ex. en gammal smörlytta. Men i stora gålar, mä nyttige fjälk hadde man stora ständar (standa), ell. Finar (avlinga), som rynde 60 kannar ä nora till. "Vintern va lång, ä många nummer te mätta, dä jek assint ät, ä lite". I ett fättedels hemman i Fastbo, Humla hade man redan 1805, en Fina, ä en stända, bägge laggkärl, men långt kebaks hadde man även en standa, jord av en uohälka frästann, ä bätten insätt i en ände, man jek inte, vara så fjinku. Dalkarren, kom utfföre, ä böt ät sej sä, mot alla sorters laggfjälk, så dä va bytesaffär, så johansson i Ramsta. Så snart som stenkoukär, ä huokar börja bli i handel, användes dessa att förvara sylt i, ä saft i butelker.
- 27/ Hadde man bärmas ä jölprunn (potatis), dä swalt man inte, dä va kalas, förr i sin där. "Hadde man ka, ä gått ätter mjölk, så spädde man ut lingänmode, mä mjölk, ä Fog ät sej, på talviken, ä så en bröbit te, dippa jölprunn i lingän. Ät ta grädde i mase, va ät misshushilla, mä gusstane, möjligen te en hälj, ät man fog lite mysila mjölk, (oknumma). Likadant om man grädde pannkaka, så dippa man den i bärmas, utspätt mä mjölk, och detta, har i alla tider, vare kalasmat.

Lingjan i mjölk, "en fe lingjan, i en talvrik mjölk, i betta i en bulle (kaka) brö", var den bästa supanmaten, på sammarr. Lingjansyllt mä pärän i, feck man i en talvrik mjölk, fe nän hätj, ell. på kalas, så dä, va inte, fe äta var da, "inte varordast = äta". Lite syrliga skulle lingjnen vara, som man ät i mjölk, man hadde allti ont om hä socker, i sirap, i sura lingjan, "feck man inte ont, i magen äv". Brö, som man ät fe lingjan i mjölk, va allti hört brö (hela brö), (bulle = kaka). Lite sura lingjan, ell. lite grand syllt, i mjölken, när man ät vattgröt, ansägs sätta smak, på gröt mjölken. Hadde man inte annä än jällen (syrlig) mjölk fe gröten, så villa (förvill) lingjnen, "hört dä jällna". Men om kön läg i sin, ve törpe, "der man hadde barra en kä, så va dä ingen arni rä, än att blanda lite lingjan, i vatten, "fe däppa gröten i, "däppa, i lingjändrettsja". Så ett gätt (bra) bärar, va en vällsingnad sak, som man "hadde gätt äv hela äre". Hadde man inte, ett bärgusskän, "hadde man sakt ingenting fe äta, varken fe pannkaka ell. annat. Lingjan va bästa säfte (sivle).

28/ Man koka äppelgröt, pärän välling, och möjligen nän gång blåbärsgröt, men denna rätt, va inte vidare ontyckt, skvallerhären (blåbär) förja, man vart blä om bruten (nun). När man koka äppelgröt, gryngröt, mä äpplen, så skar man sön = der äpplen i bitar, (betta sönder), i förvalde bitarna, i lä i denn i grytan, tillsamma ans med grynen i skum mjölken, i koka som vanti gröt. Men va vi, i våran

te kallar äppelris, kalla de gamla för äppelgröt, som man kaka, när man hadde gått om äpplen. Man betta sönder äpplena, i bitar, kaka dem i vatten, i redde äv, mä potatismjöl ä mjölk, och denna rätt äto som vanli gröt. När man kaka päräin-vätting, så klör man päräine i fyra delar, förvällde dem, ä så la man päräinbitarna mä i mjölken när man satte på vällingsgrytan.

29/ När kvinnfolken, "baka på hösten", hadde höstbak, kunde det hitt pä, ä hända att därn tag ä laga te en bärmoslulle, pä så vis, att man kafla ut ett par kakor jämna ä fina, nagga därn bra, ä vek äpp. kant, pä den ena, la pä sylt, ell. lite säckra lingän, men inte för söta, men heller inte sura, och så bredde man pä kakan (lullen) sylt ä lingänen, ä så en kaka som täckte över, ä vek ihop, så inu kräm, inte rann ut, ä så inu i ugnen, ä gräddas. Men en lulle räkte inte för att lite var skulle få en bit, ä en fjärdels lulle vart lite, man ville fjäll (väl) ha Feningsingen (minst) en halv, (1/2 lulle) vardera. Hadde man gått ätter (om) äpplen, så förvällde man äppelbitar, ell. skar äpplen i sivar, som man förvällde lite, ä la mellan, i ställe för sylt, ä grädda äppelkakor. Saja va man vill, men gått va dä, ä "ungarna va allri så snälla som när deras mammas läva därn att grädda äppelbulle, ell. lingänbulle. Bö stora, ä små smacka, ä ät, ä smorde kräse, ä man va överens om, "ät dä, va kalas"

- 30) Det var på senare tin, som man tog sej te, att törka bläbär, i en långpanna (plåtpanna) i ungnen. I en del är famdes, gått om bläbär, men ett annat sämre.
- 31) Det var i regel blott äpplen, ä pärän, som man törka, ä sparde te vintern. Man skala äpplen, ä skar det i bitar (äppelbitar) ä skar dem fjärrhuse, varefter man kunde lägga papper, i blått, på en långpanna, ä så plåcka på äppelbitar så fätt man kunde, ä stälde ut pannan i solen så bitarna sätörka, ell. i brist på sol, i svag ugsvärme. Men en ännu gamlare metod var att dra trä igenom bitarna, knippa kop dem, ä hänga äpp i faki, ä ovanför spisen, ell. der dem inte hängde i väj'n, ä kunde hänga, allri så länge, d. v. s. riktigt länge. Detta sätt, att törka äpplen, är gamalt i min hemsöcken, ä för, sig man överallt i stuggjorna att äppelbitar hängde i faki, på trä äppträd. När nu en gång äppelbitarna kändes förra, så tag man ur dem trä, ä la ner dem i en låda, inän hus, ell. äppe på vinn, (vinder) breve muir, ell. eljes der de passa, ä dem lag fört, så dem inte mögla, ell. segna (vart sega), som fuppsnar. Hadde man gått ätter pärän, så jorde man likadant fört, men metoden att klyva päräne underifän, ä äpp, mat skaffe te fyra sammanhängande bitar mä skaffe kvar, är nog ganska gammal. Så stälde man päränen, i en långpanna, mä skaffe äpp, ä törka dem vantligen i sakta ugsvärme, d. v. s. lag värme, ä desse pärän användes te den

bekanta pärinvällingen. Hadde man gätt om äpplen i pärin, som skulle
 "saras i träs på trä", så hände det nog att nåra ungdomar, jeck ihop en lördags-
kväll, i sätt sej, skar i rånsa ur, jeck lite förplägna, i lekte lite på slute, famdes
 då jämbär i gärr, som va i sextänders-äldeon, så hadde nog dä rotmästare
 (priore), som "järna ville gå dit, i vara mä." "Dä va dä, i alla fall, äronspörda."

32/ Den förka (förä) frukten, användes te äppelsäppa, helgrynsvälling mä pärin i,
 (pärinvälling), och på senare tin, börja man ju, att laga te rypiänsäppa.

Sär man kaka helgrynsvälling, så använde man ju de gamla bekanta, helgryn-
en, som va hela, barra skata, alltså inte krossa, som de små korngrynen. Flur
gammalt sätte mä helgryn är, har jag ej lyckats få klart, men dä va gamla,
när jag va barn. I en del gälar, som till ex. i Rabbo, laga man te helgryns-
välling ofta, ty Rabbo Lätta, matmar i gärr, laga te, så att han allri, va utan
helgryn i ban, hadde stora byttär, i tinär fulla. Han va matmar i gärr, från mitt-
 en på 1850-tale, till omkring 1890, flytta te Wäsby, i Humla, och dog der, över 90 år gamm.
Äppelsäppa mä korngryn i, var mera som varrdassäta, i på en vanti sönda,
 men var den kakt på risgryn, så vant dä kalasmat, i härddassäta, och sär
äppelsäppa användes på hä brötläpp i begravningar. Sär man jeck mä förn-
ing, at ett kvinnfälk, som läg i barnsäng, skulle man ha öl^öpan, kakt på dricka.

33/ Vår man, i Åmula socken, i första hälften av 1800 Tale, hadde lammtråder / laga (fifte) i lyarna, så var Ransta lynn sist, fast den börja 1837, i sluta 1857, men sen fekk man bruke gamla jolen, i ba. kvar på gamla tomten (Tamberna) te 1867, men då på vinen vart dagge att avflytta. Nu va mycke bråk, i väsen, om hummelgäl- ar, i bräjalor, så en del, högg mest ner träen i lag hummelgärn mä sej, men när däm flytta, så va däm från frukttränen. Haräsdamar Osk. Johansson, i Ål-Örs i Nörrgärs, Ransta lynn, flytta gavillit ur gamla lynn, ut te Ålshagen i slute på 1880 Tale, men gamla bräjar i lynn hadde han kvar, liksom de flesta husen.

34/ I handelsboen i stam fjöpte man vanligen russin, sviskan, fikämpallt, plamm- än

I slute på 1860 Tale börja Åmula-Palle mä handel, i faderns stugga, ve Åas (Åads) brö, även kallad Åmula-brö efter namnet Åmula. Mygefär samtidigt, börja ett fätk mä handel, ve Åasthörn bröen, vilken handel m innehäs av en Clarrons brö, doterson te gamla handlar. I bägge dessa handelsboar, en i var ände, på socknen, faundes från början lite törka, grässa, frukt som sviskan, russ- in, plammän, fikämpalltar m. m. Något av, vad vi kalla, bländad frukt från Åalleforrien, faundes ju inte då, te salu. Gummäarna törka lite frukt hemma, fast då va ett besmi.

35/ Saft ä vin! För i sin tid, var det mycket vanligt, att man koka Ämbärs-
drockthja, vilket man dock nu alldeles lagt bort, såsom varande ett besvär.
 Min sageskvinna Sofi Uedlund, på Uads åsen, tala om att hennes mor, bruka
jörra Ämbärsdrockthja, efter ett recept, i en gammal kakbak, Gustava Björk-
 lunds, der det talas om en sats på 30 kannar drockthja, till vilket ätgär
 2 kannar Malt, och 2 kannar, väl magna, ä renjorda Ämbär, vilka skulle
 stötas, ä läggas junte malt i en stor stunda, ell träsä, att stå ä döa, över
 natten. En annan sorts saft, var den s. k. slimbärssaften, som man jorde,
 långt tebaks (förr i tiden). Man jorde saft av flera sorters bär, som till exemp.
lingänssaft, ä blåbärssaft, men till alla dessa förades ju sötmedel, och då va inte
 allti sagt att man hadde "så gätt ätter däm". Men att jörra viner, äv bärkartorna,
va assint (alls inte) fattit fälk, ell böndrens kvinnfälk, så danna mä, dä va
 mera härskepen, på härregälarna, prästens, ä prästens, som hölls ä saffa ä syllta.
 Men mor Uedlund i va, Sofis mamma (död 1926; 85 är gamm.), var ju s. k. kokmor
 ä rusta te kalas, så han hölls nog, mer än andra, ä luga te saff, äv bären.

Gustavsborg, Västeras, 10 Okt. 1938. Axel Larsson